הרב זלמן מנחם קורן

תגובה למאמרו של הרב עזריה אריאל

א.

הרב עזריה אריאל השתמש בדקדוקי הלשון של הפועל "נגע" שנאמר בצורת הווה ("כלים הנוגעים באדם", "בכלים הנוגעים במת" וכיו"ב), וכבר העיר העורך על כך שאין זה דקדוק מובהק. אך אם בדקדוק עסקינן, נראה שיש להעיר על התעלמות של הרב אריאל מדקדוק הלשון "חרב הרי היא כחלל". לשון זו מורה על כך שלחרב עצמה יש דין מיוחד, והרי היא כחלל, ואין כאן רק דין של "חרב הנוגעת במת (בהווה) הרי היא כחלל".

גם עצם לשון ה**ספרי** בפרשת חקת מורה על כך, שהרי נאמר שם במפורש:

> "וכל אשר יגע בו הטמא יטמא" (במדבר י"ט, כב) למה נאמר? לפי שהוא אומר: "בחלל חרב" (שם שם, טז) - בא הכתוב ולימד על החרב שהיא טמאה טומאת שבעה והנוגע בה טמא טומאת שבעה, הא למדנו לכלים ואדם (פסקה קל).

מובן שהרישא של הדרשה נוגעת למצב שבו החרב כבר אינה נוגעת במת, ועל זה נאמר: "בא הכתוב ולימד על החרב שהיא טמאה טומאת שבעה". אחרי קביעה זו שהחרב טמאה טומאת שבעה, הוסיף המדרש לבאר את דין החרב הזו שטמאה טומאת שבעה, וכתב: "והנוגע בה טמא טומאת שבעה", ואין כאן שום זכר לכך שהנוגע בה היינו בתחילת הווית טומאתה, אך למען הסר ספק הוסיף המדרש וכתב: "הא למדנו לכלים ואדם". אם אמנם מדובר דווקא בטומאת חיבורים היה צריך לומר: "הא למדנו לכלים הנוגעים במת, ואדם נוגע בהם".[1]

בספרי בפרשת חקת לא נזכרו המילים "חרב הרי היא כחלל" (אם כי על פי תוכן הדברים ודאי זאת הכוונה); אך מטבע זה נזכר במפורש בברייתא שהובאה בנזיר נג ע"ב:

---

1 ויש להעיר כי במקרים רבים במגע בחיבורים תעבור הטומאה לאדם הנוגע גם אם נגע באמצעות דבר שאינו מקבל טומאה, כגון שיפוד של עץ שאין בו בית קיבול, וזאת מפני שנוגע רגיל, או על כל פנים הורג נפש באמצעות שיפוד של עץ, גם מסיט את המת. רק במקרה שבו השיפוד שתחוב במת מונח על הארץ והאדם נוגע בו בעדינות אין הוא מסיט את המת, ואז זקוקים אנו לטומאת חיבורים או לטומאת "חרב הרי היא כחלל" על מנת לטמא את הנוגע בחרב.

דתניא: "וכל אשר יגע על פני השדה בחלל חרב או במת" (במדבר י"ט, טז). "על פני השדה" – זה המאהיל על פני המת; "בחלל" – זה אבר מן החי, ויש לו להעלות ארוכה; "חרב" – הרי זו כחלל; "או במת" – זה אבר הנחלל מן המת; "או בעצם אדם" – זה רובע עצמות; "או בקבר" – זה קבר סתום.

כאמור, דקדוק מטבע לשון זה מורה שמדובר על החרב כשלעצמה, אך גם ההשוואה לדברים האחרים המובאים שם מורה שזו הכוונה.[2]

מטבע לשון זה, שמקורו בברייתא הנ"ל, מצוטט בתלמוד הבבלי בעוד חמישה מקומות (שבת קא ע"ב; פסחים יד ע"ב; שם יט ע"ב; שם עט ע"א; חולין ג ע"א). אלא שבכל חמשת המקומות אין משמעות לדין העיקרי שלשון זאת מבטאת, ואין לנו שום צורך לומר באותם מקומות שהחרב או כלי המתכת הם אבי אבות הטומאה, ומובן שמשום כך לא גרס אותם **הר"י בן מלכיצדק**. אך ברור שהוא לא מחק את הדברים מן הברייתא בנזיר נג ע"ב, שם באמת הוזכרו דברים שהם בגדר אבי אבות הטומאה.[3] על כל פנים, דברי הרב אריאל שכתב שאחד הראשונים מחק את המשפט 'חרב הרי היא כחלל' "בכל מקום שנאמר בגמרא" - אינם מדוקדקים; **הר"ש משאנץ**, שהוא המקור לדבריו, כתב במפורש שהר"י בן מלכיצדק מחק את המשפט מן הגמרות בשבת ופסחים וחולין (וכפי שהזכיר במפורש הרב אריאל, בהביאו את דבריו), וברור מכך שלא מחק את מטבע הלשון מן הברייתא בנזיר.

ב.

אמנם לדעת **הרא"ש** הרשות נתונה לחלוק על הראשונים בראיה מוחלטת ובהסכמת חכמי הדור, אך חלילה מלעשות זאת נגד גרסת הראשונים והגאונים. ואף אם מצינו ראשון יחיד ששינה את הגרסה, אין רמז לכך שהדבר מאפשר לנו להחיל גם על מקרה כזה את דברי הרא"ש, וזאת מפני שבמקרה שכזה לעולם לא תיתכן "קושיא מפורסמת" ו"הוכחה מוחלטת" - כי תמיד נוכל להסתפק שמא בכל זאת גרסת שאר הראשונים היא אמת, ורק אם נמצא את עצם כתב ידם של האמוראים, אולי אז נוכל להסתמך על זה, לסתור את דעת הראשונים שלא הבינו כך.

---

2 אמנם במקרה של נוגע בקבר הנזכר שם מובן הדבר שיש מת בקבר באותה שעה, אך שם הדבר מובן מצד הלשון, כי קבר ללא מת הוא בור ולא קבר, אך "חרב" ללא מת, אף אם באמת איננה מטמאה, מכל מקום אי אפשר לומר שאין היא נקראת בשם "חרב".

3 תופעה כזו, של השתרבבות מימרא ממקום אחד למקום אחר, מצויה לפעמים; וברור שזו כוונת הריבמ"ץ בטענתו נגד הגרסה הקיימת - אך לא עלה כלל על דעתו לומר שעצם מטבע הלשון היא המצאה מאוחרת, שנוצרה מחמת חוסר הבנה של הדרשה האמיתית.

ג.

הרב אריאל עצמו כותב שלדברי מר זוטרא בריה דרב נחמן משמיה דרב נחמן (עבודה זרה לז ע"ב) טומאת חיבורין של אדם באדם היא מדאורייתא, וכי דבר זה איננו אפשרי כלל אם נניח שהמשנה בתחילת אהלות עוסקת דווקא בטומאת חיבורין - שהרי במשנה שם נאמר במפורש: "כיצד שנים? אדם הנוגע במת טמא טומאת שבעה, ואדם הנוגע בו טמא טומאת ערב".

אלא שלדעתו של הרב אריאל, דברי רבא החולק שם, שאמר: "לאו אמינא לכו לא תתלו ביה בוקי סריקי ברב נחמן?", מבוססים על הנחה שמדובר בטעות גמורה של מר זוטרא בריה דרב נחמן, ומשום כך הסוגיה במסכת נזיר (מב ע"ב) יכולה להניח כדבר פשוט שטומאת חיבורין היא מדרבנן בלבד (זאת בהתאמה לשיטתם של כמה ראשונים שגם פסקו כך להלכה).

אלא שעדיין הדבר צריך עיון. כי אמנם נכון שלדעת רבא מעולם לא אמר רב נחמן שטומאת חיבורין היא מדאורייתא; אך צריך להבין בכל זאת היכן נפלה הטעות שהביאה את מר זוטרא בריה דרב נחמן למסקנה שכזו.

קיימת אפשרות לצמצם את הטעות, ולומר שאמנם הדין שהזכיר מר זוטרא הוא דין אמת – כלומר, אדם שנגע במת, ובעודו נוגע בו נגע באדם אחר, אכן להלכה הוא טמא טומאת שבעה, אלא שדין זה הוא דין דרבנן (ואם הוזכרה בזה דרשה, הרי היא אסמכתא בעלמא), והוא טעה לסבור שמדובר בדין דאורייתא.

אולם אם הרב אריאל צודק, צריכים אנו לומר שכאשר מר זוטרא בריה דרב נחמן למד בילדותו אצל רבו את המשנה במסכת אהלות, טעה הרב ולימד שחרב הרי היא כחלל, והמשנה כולה עוסקת גם בטומאה בלי חיבורים, וכך טימא בטומאת שבעה ללא כל סיבה את האדם שנגע בכלים שפרשו מן המת, אף על פי שבאמת אפילו מדרבנן אין צורך לטמא את אותו אדם. ומתוך כך שטעה בטעות חמורה זו, העלה על דעתו לומר שרב נחמן טימא בחיבורים אדם באדם. וזה אינו מתקבל על הדעת כלל.

הרב אריאל כתב על גרסת "חרב הרי היא כחלל" בסוגיות הש"ס בשבת, בפסחים ובחולין כי "נוסח זה יצא מתחת ידי בית מדרש כלשהו, אשר כתב פירושים לש"ס כולו, וממנו הופץ לכל ישראל", וכי "אין ספק שהוא על כל פנים מבית מדרשם של הסבוראים או הגאונים". אולם על פי מה שהתבאר, נראה כי עצם היסוד שנקבע באותו בית מדרש (אם כי לא בהכרח השיוך של הדברים לסוגיות בשבת, בפסחים

ובחולין) קדום בהרבה, וכבר רבו של מר זוטרא בריה דרב נחמן לימד בדרך זו, וסבר שחרב הרי היא כחלל כפשטות הלשון, ולאו דווקא בחיבורים.